

as accepting or not accepting oneself, belonging, conformism, escapism, using language, emotional comfort.

In order to prevent destructive changes in the ethnic identity of senior pupils, it is recommended to introduce preventive measures and conduct educational work not only with pupils and teachers, but also with parents and family members of pupils. It is advisable to conduct a socio-psychological training for senior pupils in order to establish a positive self-concept in themselves, an adequate self-esteem, and the emergence of normative ethnic identity.

Key words: *national self-consciousness, ethnic identity, ethnic self-consciousness, ethnicity, ethnic identity, national fanaticism, intolerance.*

Стаття надійшла 31 травня 2018 р.

УДК 159.9

Ю. М. Пронь

САМОВИХОВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розкрито суть понять «воля» та «самовиховання волі». Проаналізовано розвиток волі у різні вікові періоди. Розглянуто вплив на розвиток волі учнів старших класів. Виокремлено прийоми самовиховання волі та вимоги до них.

Окреслено види впливу на вольові якості у дітей старшого шкільного віку. Наведено приклади психологічних досліджень учених щодо волі і самовиховання вольових якостей. В емпіричному дослідженні з'ясовано взаємозв'язок самовиховання волі з наполегливістю та самовладанням. Подано алгоритм самовиховання волі.

Ключові слова: *воля, якості, дія, самовиховання, вибір, рішення, бажання, активність.*

Постановка проблеми. Людина не лише сприймає і пізнає об'єктивний світ, але й активно на нього впливає. Вона постійно ставить перед собою певні цілі і бореться за їх втілення.

Здійснюючи цілеспрямовані дії, людина зустрічається з різноманітними перешкодами. Одні з них пов'язані з умовами життя, це об'єктивні перешкоди – протидія інших людей, природні перешкоди, інші – з власними недоліками – це небажання робити те, що потрібно, пасивність, лінь, поганий настрій, відчуття страху, звичка діяти необдуманно, почуття хворобливого самолюбства і т. ін. Щоб досягти поставленої мети, людині необхідно мобілізувати свої розумові й фізичні сили на подолання перешкод, тобто проявити вольові зусилля.

Воля індивіда виражається в тому, наскільки він здатен переборювати перешкоди та труднощі на шляху до мети, керувати своєю поведінкою, підпорядковувати свою діяльність обраним задачам.

Тому важливо знати, які саме є шляхи розвитку волі, котрі варто використовувати, щоб підвищити вольові якості, а найголовніше, – коли саме і як найкраще розвивати волю, вольові якості та займатись її самовихованням.

Стан дослідження. Питання, які стосуються волі, у світовій філософії і психології розв'язували по-різному. У психології виокремлюються три головні сфери: інтелектуальна, емоційна, вольова. Вперше раціональну природу волі заперечив А. Шопенгауер. Він трактував волю як темну, несвідому, ірраціональну силу, яка є в основі світу. Така воля (тобто воля до життя) більше відповідна хтивій частині душі за Платоном. Тому від неї людина повинна звільнитись, аби мати якусь надію в житті.

Інше філософське питання про волю стосується свободи волі. Є два його розв'язання: детермінізм (свободи волі нема) та індетермінізм (свобода волі є).

У радянській психології була поширена тенденція розуміти волю як засіб підпорядкування індивідуальних мотивів вищим суспільним цілям. Звідси виводилася вольова природа індивідуальних цінностей особистості, що їх розуміли як засвоєні суспільні ціннісні надбання.

Нині ж волю в психології найчастіше визначають:

- через **ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ** особистості – ініціативність, самовладання, витримку, наполегливість, рішучість, цілеспрямованість тощо;
- через **ДОВІЛЬНУ РЕГУЛЯЦІЮ** поведінки, психічних процесів;
- через **ВОЛЬОВІ ДІЇ**, які ідентифікуються за такими ознаками, як: усвідомленість, цілеспрямованість, подолання перешкод, ініціація дії, наявність вольового зусилля, відсутність залежності від актуальної потреби.

Але жодна з наведених ознак не є достатньою для визначення змісту волі, хоча разом вони вирізняють вольову дію в її специфіці, тому питання волі, особливо її самовиховання у старшому шкільному віці, є недостатньо вивченим.

Мета статті – дослідити рівень самовиховання волі у дітей старшого шкільного віку.

Виклад основних положень. З моменту народження дитина починає виявляти активність. Але її активність наразі елементарна і лише мимовільна. Воля у кожної людини розвивається на основі мимовільних дій, залежно від зростання організму, від соціального

середовища, в діяльності і головно під впливом виховання і само-виховання [2].

Активність дітей первинно проявляється в мимовільних діях, перш за все у вигляді орієнтувальних рухів. Дитина жваво реагує на всі нові для неї предмети, особливо на ті, що рухаються, звучать, яскраво пофарбовані, повертається, тягнеться до них, хапає, кидає на підлогу і в такий спосіб оволодіває першими діями. У них проявляється життя організму, за допомогою цих мимовільних дій дитина задовольняє свої потреби. Водночас мимовільні дії мають підготовче значення для розвитку волі у дітей.

Про наявність волі в тому чи іншому віці можна говорити, коли проявляються такі елементи волі, як усвідомлення прагнення, бажання, вибір, прийняття рішень і докладання зусиль [5].

Прагнення у вигляді потягів виникає у дитини дуже рано разом з почуттями. Часто можна спостерігати, що дитина переживає незадоволення і прагнення звільнитися від цього стану [3]. Але ці прагнення мають ще неусвідомлений характер. Майже до двох років під впливом виховання та ігрової діяльності у дитини нагромаджується певний досвід, вже є деякий запас уявлень, з'являються елементи уяви, вона починає мислити. Одночасно у дитини починають проявлятися усвідомлені прагнення, бажання. Щоправда, вони доволі довго мають переважно емоційний характер, і дії тут здійснюються зазвичай під впливом сильних емоційних спонукань [2].

Зі вступом до школи змінюється характер дитини. Учіння стає провідною діяльністю молодшого школяра. У процесі індивідуального виконання класних і домашніх завдань у дитини розвиваються самоконтроль, організованість, самостійність та інші вольові якості. В умовах навчання формуються навчальні інтереси – важливі мотиви поведінки учнів. Учителі знають, яке велике значення мають інтереси у вольовій діяльності школярів, і постійно намагаються їх стимулювати [4].

Треба сказати, що воля молодшого школяра ще слабко розвинена. Вольові дії хоча і стали в результаті сімейного і шкільного виховання більш продуманими, проте не позбулися імпульсивного характеру. Безпосередні бажання і почуття залишаються найсильнішими мотивами поведінки. Ці недоліки волі поступово ліквідуються у підлітковому віці.

Найхарактернішими рисами вольової поведінки підлітка є самостійність та ініціативність. Умови життя, загальний розвиток підлітка сприяють формуванню цих якостей. У психіці підлітка багато протиріч. Вони виявляють сильну волю до самоствердження, проте

ще не знають своїх можливостей і недооцінюють своїх недоліків. Активна, але незріла воля підлітка завдає зазвичай чимало клопоту вчителям, батькам, і потрібен великий такт і знання школяра, щоби спрямувати його розвиток у потрібне русло [4]. Тимчасом дорослі часто не враховують особливостей підлітка і не роблять потрібних педагогічних висновків.

Воля підлітка ще не сформувалася, і виховання постійно вносить нові й нові зміни. Водночас в особистості підлітка чітко виявляються тенденції, відмінні від школярів інших вікових періодів, без врахування яких неможливо успішно вести виховну роботу. Насамперед, у всіх підлітків активно розвивається потреба в самовихованні волі. Дуже важливо, аби цей процес перебував постійно під контролем учителя, і найперше класного керівника.

Період ранньої юності в психічному аспекті – це вік формування характеру з усіма його основними компонентами: світоглядом, волею, моральними почуттями і стосунками [4].

Великий вплив на розвиток волі учнів старших класів має формування стійких життєвих ідеалів. Якщо підлітки лише мріють про мету свого життя, то старший школяр всіма обставинами поставлений перед необхідністю вибору для себе життєвого шляху. Він постійно оцінює свої інтереси, схильності, здібності, думає про покликання і професії, перевіряє себе на практиці. Ідеали є не лише бажаною метою, але й важливим засобом щоденного виховання. Ідеали визначають спрямованість волі [2].

Педагогічні і психологічні дослідження показують, що для успішного формування вольових якостей у школярів потрібно не лише використовувати звичні умови їх навчальної діяльності, суспільно корисної праці, але й створювати спеціальні. Робота ця мусить мати на меті формування у школярів правильних понять про вольові якості і шляхи їх розвитку, сприяти виникненню в усіх учнів потреби в їх самовихованні.

Кожній людині слід працювати над вихованням волі. Вихованню волі допомагає колектив, думка оточуючих, їх позитивний вплив на поведінку індивіда. Щоденна праця, зокрема освітня діяльність, також може бути хорошою школою зміцнення волі. Якщо в роботі чи навчанні виникають труднощі, то подолання їх є ефективним засобом виховання вольових якостей. Для виховання волі потрібна постійна систематична робота над собою, яку доцільно розпочинати якомога раніше. Треба пам'ятати, що вольові якості формуються у вольовій діяльності [5].

Праця завжди була і буде найкращим засобом зміцнення волі. Важливо доводити кожну справу до кінця, продумувати свої дії, не приймати нездійснених рішень, але якщо рішення прийняте, то необхідно домагатися його виконання. Виховання волі залежить від мети, яку людина ставить перед собою. Усвідомлення мети може загартувати волю [1].

Потрібно також виховувати звичку слідувати за собою, контролювати свою роботу і поведінку. Тренувати волю необхідно, перш за все, долаючи свої недоліки. Кожний успіх у цьому вселяє людині віру в себе, робить її більш вольовою. Цьому сприяє і правильний спосіб життя, розпорядок дня, загальне зміцнення нервової системи, фізичне і психічне загартування, яке полягає в постійному тренуванні вольових зусиль.

Прийоми самовиховання волі можуть бути різноманітними, але всі вони передбачають дотримання певних вимог [2]:

1. Розпочинати слід з набуття звички долати незначні труднощі.
2. Дуже небезпечними є будь-які самовиправдання. Це обман, в першу чергу, себе.
3. Труднощі та перешкоди слід переборювати.
4. Прийняте рішення повинно бути виконаним до кінця.
5. Окрему мету слід ділити на етапи, намічати найближчі цілі, досягнення яких створює умови для наближення кінцевої мети.
6. Максимально суворе дотримання режиму дня, розпорядку всього життя.

Для емпіричного дослідження вольових якостей особистості репрезентативна група охоплювала 40 осіб юнацького віку Славської ЗОШ I–III ступенів. Вибірка складалася з двох груп від 15 до 16 років.

Загалом дослідження проводилося в три етапи. На першому аналізували науково-психологічну літературу зі заданої проблеми, підбирали психодіагностичний інструментарій дослідження. Другий етап передбачав емпіричне дослідження. На третьому етапі узагальнювали результати експериментальної роботи, перевіряли їхню відповідність гіпотезі та меті дослідження.

Про результати згодом було повідомлено психолога школи та директора з виховної роботи.

З метою вивчення вольових якостей особистості було використано такі методики:

1. Методику дослідження розвитку вольових якостей.
2. Методику дослідження сили волі.
3. Методику дослідження вольової саморегуляції (А. В. Зверкова та Е. В. Ейдмана).

На основі отриманих результатів за методикою дослідження розвитку вольових якостей можна зробити висновки, що рівень розвитку вольових якостей високий аж у 40% респондентів, середній – у 42,5%, а низький – лише у 17,5%. Тобто у більшості досліджуваних вольові якості на високому рівні. Такі особистості проявляють наполегливість, терплячість, витривалість, намагаються досягати обраних цілей (рис. 1).

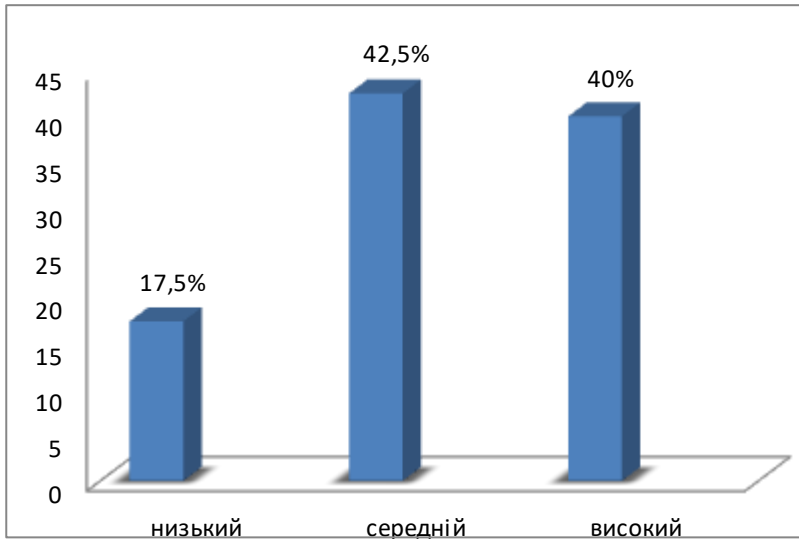

Рис. 1. Результати дослідження за методикою «Дослідження розвитку вольових якостей»

Результати за методикою дослідження сили волі зображено на рис. 2. Отож можна зробити висновки про те, що сила волі на високому рівні у 45% досліджуваних. У скрутну хвилину така людина не підведе, її не злякають ні нові доручення, ні далекі поїздки, ні складні справи. Але часом така її жорстка й непримиренна позиція з непринципових питань дошкуляє оточенню. Найчастіше це впертість. Такий людині бракує таких якостей, як гнучкість, тактовність, доброта.

Сила волі середня у 35% респондентів. Якщо вони стикаються з труднощами, то намагаються їх долати. Але якщо побачуть обхідні шляхи, відразу ж скористаються ними.

20% досліджуваних володіють слабкою волею. Такі результати характеризують їх як слабовольних людей. Вони виконують те, що

легше і цікавіше, навіть якщо це може чимось зашкодити. До своїх обов'язків ставляться без особливого ентузіазму, що нерідко призводить до конфліктних ситуацій. Будь-яке прохання, будь-який обов'язок сприймають майже як фізичний біль. Річ тут не лише у слабкій волі, а й у егоїзмі.

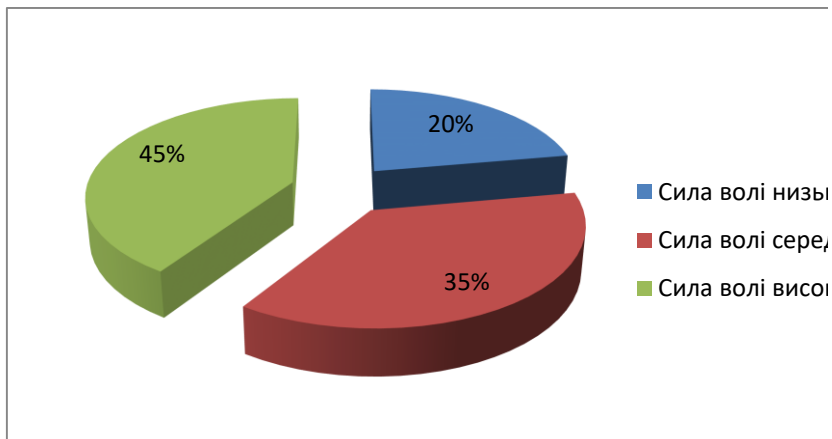

Рис. 2. Результати дослідження за методикою «Дослідження сили волі»

Результати методики дослідження вольової саморегуляції (А. В. Зверкова та Е. В. Ейдмана) відтворені у таблиці. Отож високий розвиток наполегливості бачимо у 35% досліджуваних, середній рівень – 42,5% та низький – 22,5% відповідно. Самовладання на високому рівні – у 40% та на середньому – 40% респондентів, і лише 20% мають низький рівень самовладання.

Таблиця

Результати методики дослідження вольової саморегуляції

Назва шкали	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Наполегливість	35%	42,5%	22,5%
Самовладання	40%	40%	20%
Загальна шкала	37,5%	40%	22,5%

Висновки. Воля – психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей. У вольових діях людина здійснює власну свідому мету. Свідомо діяльність – це довільна діяльність.

Вагому роль у розвитку волі відіграє сім'я та найближче соціальне оточення в дошкільний період. Підліток найбільше боїться, аби його не сприймали як маленького. Але він не знає всієї складності життя і не має досвіду дорослих, тому він нестриманий, прямолінійний, різкий, самовпевнений, впертий.

Завдяки отриманим результатам емпіричного психологічного дослідження можна дійти висновку, що сила волі на високому рівні простежується у 45% респондентів, високий розвиток наполегливості – у 35%, самовладання на високому рівні – у 40%. Хоча то менша половина досліджуваних, у яких результати на високому рівні, однак це засвідчує, що саме вони займаються самовихованням волі, застосовуючи більшість прийомів для цього. На основі цього спостерігається високий рівень наполегливості та самовладання і, відповідно, високий рівень сили волі, що є надважливим у сучасному житті.

1. Павлютенков Є. М. Професійна орієнтація учнів. К.: Рад. школа, 1983. 152 с.
2. Шавір П. А. Психологія професійного самовизначення в ранній юності. К.: Наука, 1998. 307 с.
3. Занюк С. С. Психологія мотивації. К.: Ельга-Н; Ніка-Центр, 2002. 502 с.
4. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія. К.: Академвидав, 2006. 424 с. (Енциклопедія ерудита).
5. URL: disser.com.ua/content/354260.html

Pron' Yu. M. Self-employment of voluntary quality in children of the older school age

The essence of the concepts of «will» and «self-education of will» is revealed. The development of will during different age periods is analyzed. The influence on the development of the will of the students of the senior classes is considered. The methods of self-education of the will and requirements for them are singled out. The types of influence on volitional quality in children of the senior school age are outlined. Examples of psychological researches of scientists concerning the will and self-education of volitional qualities are presented. In an empirical study, the relationship between the self-education of will with perseverance and self-control is presented.

The algorithm of self-education of will is presented. Will is a conscious management of man by his activity and behavior, which manifests itself in decision-

making, overcoming of difficulties and obstacles on the way to achieving the goal, the fulfillment of tasks. Performing purposeful actions, a person encounters a variety of obstacles. Some of them are connected with living conditions, these are objective obstacles – opposition to other people, natural obstacles, others – with their own disadvantages – unwillingness to work, what is needed, passivity, laziness, bad mood, feeling of fear, habit of acting indiscreetly, feelings of painful pride, etc. In order to achieve the goal, a person needs to mobilize his mental and physical strength to overcome obstacles, that is, to demonstrate volitional efforts.

An important role in the development of freedom is played by the family and the closest social environment in the pre-school period. The teenager is most afraid that he would not be perceived as a little. But he does not know the whole complexity of life and does not have adult experience, so he is undisturbed, straightforward, sharp, self-confident, stubborn.

So, on the basis of self-education, we can observe a high level of persistence and self-control and, accordingly, a high level of willpower, which is important in modern life.

Key words: will, quality, action, self-education, choice, decision, desire, activity.

Стаття надійшла 31 травня 2018 р.

УДК 159.923

**О. Г. Угрин,
У. М. Бухтяк**

АНАЛІЗ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Розкрито особливості нематеріальної мотивації. Проаналізовано роль нематеріальної мотивації в процесі професійного становлення. З'ясовано, що найістотніше проявляються такі компоненти психологічної готовності, як гностичний та мотиваційний.

Наголошено, що стосовно нематеріальної мотивації найважливішою є потреба в самовдосконаленні, цікавій та суспільно корисній роботі, досягненнях і підтриманні соціальних контактів. Установлено взаємозв'язки між нематеріальними мотивами та компонентами психологічної готовності до професійної діяльності, а також чинники, які впливають на професійне становлення майбутніх працівників національної поліції.

Ключові слова: нематеріальна мотивація, психологічна готовність, професійне становлення, Національна поліція.